

**НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ І
ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ**

Кафедра філософії та міжнародної комунікації

“ЗАТВЕРДЖУЮ”
Декан факультету захисту рослин,
екології та біотехнологій
Юлія КОЛОМІЄЦЬ
“06” _____ 2023 р.

“СХВАЛЕНО”
на засіданні кафедри філософії
та міжнародної комунікації
Протокол № 10 від 18.05 2023 р.
Завідувачка кафедри
Валентина КУЛЬТЕНКО

”РОЗГЛЯНУТО”
Гарант ОП «Біотехнології та
біоінженерія»
Оксана КЛЯЧЕНКО

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

ФІЛОСОФІЯ

Спеціальність 162 Біотехнології та біоінженерія

Освітня програма Біотехнології та біоінженерія

Факультет (ННІ) захисту рослин, екології та біотехнологій

Розробники: канд. філос. н., доц. Культенко В.П.

(посада, науковий ступінь, вчене звання)

Київ – 2023 р.

**Опис навчальної дисципліни
«Філософія»**

Галузь знань, спеціальність		
Освітній ступінь	Бакалавр	
Галузь знань	16 – Хімічна та біоінженерія	
Спеціальність	162 – Біотехнології	
Характеристика навчальної дисципліни		
Вид	Обов'язкова	
Загальна кількість годин	120	
Кількість кредитів ECTS	4	
Кількість змістових модулів	4	
Форма контролю	Екзамен	
Показники навчальної дисципліни для денної та заочної форм навчання		
	денна форма навчання	заочна форма навчання
Рік підготовки	2	1
Семестр	4	1
Лекційні заняття	15 год.	2
Практичні, семінарські заняття	15 год.	4 год.
Самостійна робота	90 год.	36 год.
Індивідуальні	.	
Кількість тижневих аудиторних годин для денної форми навчання	2 год.	

Мета та завдання навчальної дисципліни

Мета вивчення дисципліни:

надання знань з філософії як вищого теоретичного світогляду, що віддзеркалює сутнісні характеристики буття людини, соціуму і природи та основні форми їхньої взаємодії, світоглядно-методологічна підготовка студентів, формування у них філософської культури як теоретичного підґрунтя університетського рівня підготовки спеціалістів та актуалізація національної свідомості майбутньої суспільної еліти.

Завдання вивчення дисципліни:

вивчення історії філософії та її органічної складової – історії української філософії, сприяння гуманізації освіти через засвоєння досягнень сучасної філософії, інформації про світ у цілому і ставлення людини до нього; вивчення комплексу принципів пізнання та загальних методів пізнавальної діяльності; розвиток здібностей до логічного мислення, самостійного аналізу складних явищ суспільного життя, уміння пов'язувати загальнофілософські проблеми з розв'язанням завдань теорії і практики. Цьому підпорядковане вивчення наступних розділів: "Вступ до філософії", "Історичні типи філософії", "Онтологія", "Гносеологія", "Соціальна філософія".

Відповідно до ОП «Біотехнології та біоінженерія» навчальна дисципліна забезпечує формування ряду **загальних та фахових компетентностей:**

- ЗК 1 Здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях
- ЗК 5 Здатність вчитися і оволодівати сучасними знаннями
- ЗК 6 Навички здійснення безпечної діяльності
- ЗК 7 Прагнення до збереження навколишнього середовища
- ЗК 8 Здатність реалізувати свої права і обов'язки як члена суспільства, усвідомлювати цінності громадянського (вільного демократичного) суспільства та необхідність його сталого розвитку, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина в Україні
- ЗК 9 Здатність зберігати та примножувати моральні, культурні, наукові цінності і досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку предметної області, її місця у загальній системі знань про природу і суспільство та у розвитку суспільства, техніки і технологій, використовувати різні види та форми рухової активності для активного відпочинку та ведення здорового способу життя
- ФК 9 Здатність обирати і використовувати відповідне обладнання, інструменти та методи для реалізації та контролю виробництв біотехнологічних продуктів різного призначення
- ФК 15 Здатність дотримуватися вимог біобезпеки, біозахисту та біоетики

У результаті вивчення курсу студент повинен знати:

- історичні типи філософії, основні парадигми філософствування;
- основні галузі філософського знання (онтологія, гносеологія, логіка, філософська антропологія, етика, естетика, соціальна філософія тощо);
- основні форми буття і сутність діалектики;
- походження свідомості, форми і структуру свідомості;
- шляхи пізнання світу, функціонування знання у сучасному інформаційному суспільстві, особливості взаємозв'язку науки, техніки з сучасними соціальними й етичними проблемами;
- форми суспільної свідомості, їх взаємозв'язок;
- умови формування особистості, її свободи, відповідальності за збереження життя, природи, культури.

У результаті вивчення курсу студент повинен вміти:

- обґрунтувати свою світоглядну та громадську позицію;

- застосувати знання, яких було набуто під час вивчення курсу “Філософія”, в процесі вирішення професійних завдань, в процесі розробки соціальних й екологічних проектів, організації людських відносин;

- науково аналізувати найважливіші соціальні проблеми і процеси, факти і явища суспільного життя;

- розуміти і об’єктивно оцінювати досягнення культури, пояснювати феномен культури та цивілізації;

- володіти методологією й методами пізнання, розуміти сутність творчої діяльності;

- вдаватися до діалогу як засобу вирішення соціальних і етичних проблем;

- добре орієнтуватися в першоджерелах та основній сучасній філософській літературі.

Запропонована програма має дати студентам цілісний виклад основних проблем філософії на рівні об’єктивного, ідеологічно незаангажованого сучасного бачення проблем, ознайомити студентів із наявними філософськими концепціями в їх поліфонічному і плюралістичному звучанні, яке допомагає альтернативному сприйняттю і осмисленню буття.

3. Програма та структура навчальної дисципліни для:

- повного терміну денної (заочної) форми навчання;

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин													
	денна форма							Заочна форма						
	тижні	усього	у тому числі					усього	у тому числі					
			л	п	лаб	інд	с.р.		л	п	лаб	інд	с.р.	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	11	12	13	14	15	
Змістовий модуль 1. ФІЛОСОФІЯ ЯК УНІВЕРСАЛЬНИЙ ТИП ЗНАНЬ														
Філософська пропедевтика. Біоцентризм як сучасне світобачення	1	8	1	2			4							
Філософія Давнього світу	2	8	2	2			4							
Лекція 3. Філософія Середньовіччя та Відродження	3	8		2			4							
Філософія Нового часу та Просвітництва	4	8	2	2			4							
Німецька класична філософія	5	8	2	2			4							
Некласична філософія XIX-XX ст.	6	8	2	2			4							
Українська філософія	7	8		2			4							
Разом за змістовим модулем 1		51	9	14			28							
Змістовий модуль 2. ОНТОЛОГІЯ														
Онтологія. Вчення про буття	8	8	1	2			4							
Філософська антропологія. Природне та духовне в людині	9	8	1	2			4							
Свідомість. Екологічна свідомість	10	8		2			4							
Разом за змістовим модулем 2		20	2	6			12							
Змістовий модуль 3. ГНОСЕОЛОГІЯ														

Гносеологія. Особливості методології пізнання біологічних науках	11	8	1	2		4						
Діалектика всезагальна теорія розвитку	12	8	1	2		4						
Разом за змістовим модулем 3		14	2	4		8						
Змістовий модуль 4. СОЦІАЛЬНА ФІЛОСОФІЯ												
Філософія суспільства	13		2	2		4						
Філософія культури	14			2		4						
Філософія цивілізації	15			2		4						
Разом за змістовим модулем 4			2	6		12						
Усього годин		120	15	15		90	120					

4. Теми семінарських (практичних) занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1	Філософія як універсальний тип знань. Гуманізм та біоцентризм – провідні світогляди сучасності	2
2	Філософія Давнього світу (Давня Індія, Давній Китай, антична філософія). Особливості ставлення до природи на Сході та Заході	2
3	Філософія доби Середньовіччя та Відродження.	2
4	Філософія Нового часу і доби Просвітництва.	2
5	Німецька класична філософія	2
6	Філософія XIX-XXI ст. та екологічні проблеми людства	2
7	Розвиток філософської думки в Україні.	2
8	Філософське розуміння світу. Вчення про буття.	2
9	Свідомість як фундаментальна категорія філософії. Екологічна свідомість	2
10	Пізнавальна активність людини	2
11	Особливості наукового пізнання	2
12	Соціальна філософія: підходи до розуміння суспільства	2
13	Філософська антропологія	2
14	Філософія глобальних проблем. Філософські проблеми екології	2
15	Філософія культури. Аксиологія: цінність буття та стратегії майбутнього	

5. Контрольні питання, комплекси тестів для вивчення рівня засвоєння знань студентами.

1. Що таке філософія?
2. Як співвідносяться між собою поняття «культура» і «цивілізація»?
3. Що таке етноцентризм і культурний релятивізм?
4. Які основні риси постіндустріальної цивілізації ви можете назвати?

5. Чим відрізняються циклічний і лінійний час?
6. У чому полягає різниця у сприйнятті світу представниками філософії Сходу і Заходу?
7. Чим відрізняється атомізм Демокріта від атомізма Епікура?
8. Які філософські витоки теоцентризму?
9. У чому полягає механістичне бачення світу у французьких матеріалістів XVIII ст.?
10. Що таке «річ-у-собі» та «річ-для-нас»?
11. Як Ви розумієте співвідношення свідомого та несвідомого у З. Фрейда?
12. Що таке авторитарна особистість у Е.Фромма?
13. Що таке екзистенція?
14. У чому полягає сутність герменевтичної філософії?
15. Охарактеризуйте проблематику натурфілософського етапу античної філософії.
16. Що вивчає онтологія?
17. Що таке світогляд?
18. Визначте основні риси та назвіть представників новоєвропейського емпіризму.
19. Які дисципліни входять до складу філософського знання?
20. В чому особливості філософії доби античності?
21. Охарактеризуйте історичні періоди розвитку західноєвропейської філософії.
22. Що таке герменевтика?
23. Які особливості розвитку новоєвропейської філософії?
24. Які ідеї характеризують філософію Платона?
25. Яку роль виконують розсудок і розум в процесі людського пізнання?
26. Охарактеризуйте історичні типи світогляду.
27. Що таке діалектика?
28. Який зміст та особливості філософської системи Г.Гегеля?
29. Що таке філософська антропологія?
30. В чому полягає зміст та сутність гуманістичного світогляду?

Приклади екзаменаційних завдань

Екзаменаційні запитання (максимальна оцінка 10 балів за відповідь на кожне запитання)	
Екзаменаційні питання	
1. Багатоманіття визначень поняття філософія	
2. Криза християнського світогляду і формування антропологічного характеру філософії в епоху Відродження.	
Тестові завдання різних типів	
Питання 1. Яке визначення філософії є недостатньо повним?	
1	світогляд – це форма самосвідомості особистості та суспільства;
2	світогляд – це сума знань про світ;
3	світогляд – це здоровий глузд;
4	світогляд – це інтегральне духовне утворення, що спонукає до практичної дії.
Питання 2. Що є головним об'єктом східної філософії;	
(у бланку відповідей правильну відповідь впишіть одним словом)	
Питання 3. Антична філософія:	
1	автономна щодо інших сфер суспільного життя;
2	відкрита та доступна для всіх громадян;

3	розвивається стихійно;
4	носить сакральний характер.

Питання 4. Закінчіть вислів Тертуліана.

«Вірую, бо ....»	(у бланку відповідей правильну відповідь впишіть одним словом)
------------------	--

Питання 5. Співвіднесіть метод та його тлумачення.

1. дедукція;	А) метод дослідження певних об'єктів, що передбачає відтворення їхніх властивостей на іншому об'єкті – моделі, що є аналогом оригінального об'єкта; Б) сходження думки у пізнанні від загального до одиничного; В) процес відходу від певних якостей та відносин досліджуваного явища з одночасним виділенням потрібних для дослідника властивостей; Г) встановлення подібності, відповідності в певних сторонах, властивостях між нетотожними об'єктами.
2. абстрагування;	
3. моделювання;	
4. аналогія.	

Питання 6. У Новий час філософія є:

1	замкненою системою знань;
2	відкритою системою знань;
3	носить сакральний характер;
4	розгалуженою системою знань.

Питання 7. Співвіднесіть філософський напрям та його представників.

1.Л.да Вінчі;	А) натурфілософія; Б) структуралізм; В) постпозитивізм; Г) герменевтика.
2.М.Кузанський;	
3.М.Фуко;	
4.Л.Лаудан;	

Питання 8. Кому належить праця „Новий Органон” ?

(у бланку відповідей правильну відповідь впишіть одним словом)
--

Питання 9. Характерними рисами філософії ХХ ст. є:

1	академічність;
2	спрямованість на абсолютне;
3	тематична розмаїтість;
4	варіативність.

Питання 10. Яка із рис не є характерною для української філософії:

1	кордоцентризм;
2	індивідуалізм;
3	екзистенційність;
4	раціоналізм.

Екзаменаційні питання

1. Поняття світогляду. Сутність та призначення світогляду.
2. Загальна характеристика філософії Середньовіччя: етапи розвитку, ідеї та персоналії.

Тестові завдання різних типів

Питання 1. Яка із рис не є характерною для української філософії:

1	кордоцентризм;
2	індивідуалізм;
3	екзистенційність;
4	раціоналізм.

Питання 2. Вставте пропущене слово у вислів Геракліта.

«Усе ..., усе змінюється»	(у бланку відповідей правильну відповідь впишіть одним словом)
---------------------------	--

Питання 3. Співвіднесіть автора та його роботу.

1. П.Тєяр де Шарден;	А) Самопізнання;
2. Л.Вітгінштейн;	Б) Феномен людини;
3. З.Фрейд;	В) Буття і час;
4. М.Бердяєв.	Г) Логіко-філософський трактат;
	Д) Я та Воно;

Питання 4. Кому належить праця «Похвала глупоті»

(у бланку відповідей правильну відповідь впишіть одним словом)
--

Питання 5. Співвіднесіть автора та його концепцію.

1. Декарт;	А) вчення про монади;
2. Ф.Бекон;	Б) ідея свідомості як «чистої дошки»;
3. Г.Лейбніц;	В) ідея про субстанцію як причину самої себе;
4. Б.Спіноза;	Г) індуктивний метод;
5. Дж.Локк.	Д) існувати, значить бути сприйнятим;
	Е) перший принцип філософія «я мислю, отже я існую».

Питання 6. Філософські системи Стародавнього Сходу мають:

1	релігійний характер;
2	науковий характер;
3	міфологічний характер;
4	атеїстичний характер.

Питання 7. Хто став першим філософом Стародавньої Греції?

(у бланку відповідей правильну відповідь впишіть одним словом)
--

Питання 8. Співвіднесіть поняття та його тлумачення.

1. сенсуалізм;	А) джерелом пізнання є апіорні категорії розсудку;
2. догматизм;	Б) істина – це результат процесу пізнання;
3. гносеологія;	В) розуміння істини як вірної собі завжди і у всіх умовах;
4. агностицизм.	Г) заперечення можливості достовірного пізнання сутності світу;
	Д) почуття є головною умовою достовірності пізнання;
	Е) джерелом пізнання є досвід;
	Є) теорія пізнання

Питання 9. В епоху Відродження:

1	античні мотиви витісняють християнські;
2	античні і християнські мотиви взаємодіють;
3	античні мотиви повністю забуті;
4	християнський світогляд занепадає.

Питання 10. Хто заснував конвенціональну теорію істини?

(у бланку відповідей правильну відповідь впишіть одним словом)

6. Екзаменаційні запитання

1. Специфіка людської діяльності. Людина - індивід - особистість.
2. Поняття "світогляд" та його структурні рівні.
3. Основні засоби та принципи формування світобачення.
4. Основні типи світогляду.
5. Виникнення і природа свідомості. Мова і свідомість. Свідомість і праця.
6. Структура свідомості.
7. Свідомість і самосвідомість. Функції самосвідомості.
8. Суспільний характер свідомості та їх форми.
9. Чуттєвий рівень пізнання, його форми та особливості.
10. Раціональний рівень пізнання та його форми.
11. Проблема істини та її критерії
12. Поняття наукового методу та класифікація наукових методів.
13. Основні закони діалектики та їх зміст.
14. Рівні наукового пізнання. Аналіз, синтез. Аналогія.
15. Індукція і дедукція. Моделювання: сутність та класифікація.
16. Форми наукового пізнання.
17. Поняття «суспільство» у філософській традиції.
18. Західна і східна парадигми філософського знання.
19. Класифікація природи та світу у філософії Аристотеля.
20. Проблеми суспільства у німецькій класичній філософії (І.Кант, Гегель).
21. Досократична філософія, її універсалістські орієнтації (Мілетська школа).
22. Основні етапи розвитку української філософії.
23. Атомістичне вчення Демокрита.
24. Класичний період старогрецької філософії (софісти, Сократ).
25. Вчення Платона про суспільство.
26. Філософія Аристотеля (вчення про субстанцію, суспільство).
27. Загальні засади християнської філософії. Патристика. Схоластика.
28. Проблема загальних понять у філософії номіналізму й реалізму.
29. Філософські погляди М. Кузанського.
30. Соціально-політичні погляди Н.Макіавеллі.
31. Наукова революція XVI - XVII ст. та її вплив на розвиток філософії.
32. Емпіризм Ф.Бекона.
33. Концепція походження держави Т.Гоббса.
34. Раціоналізм Р.Декарта, його вчення про методи.
35. Основні риси та напрямки філософії XX ст.
36. Позитивізм (О.Конт). Неопозитивізм (Б.Рассел), постпозитивізм (К.Поппер).
37. "Філософія життя" (Ф.Ніцше, А.Бергсон), психоаналіз (З.Фрейд).
38. Філософія прагматизму (У.Пірс, У.Джеймс, Дж.Дьюї).
39. Екзистенційна філософія.
40. Філософські проблеми біоетики.

7. Методи навчання

Методи набуття нових знань, формування вмій та навичок, закріплення, перевірки.

Словесні – пояснення, лекція, бесіда, дискусія, полеміка.

Практичні – навчальні вправи, практичні роботи, конференції, проведення семінарських занять під керівництвом викладача, презентації.

8. Форми контролю

Попередній контроль – опитування

Поточний контроль - опитування

Тематичний контроль – написання тематичних тестових та модульних контрольних робіт

Підсумковий контроль - екзамен

9. Розподіл балів, які отримують студенти

Оцінювання студента відбувається згідно з положенням «Про екзамени та заліки у НУБіП України» від 27.12.2019 р. протокол № 1371 (див.таблицю):

Оцінка національна	Визначення оцінки	Рейтинг студента, бали
Відмінно	ВІДМІННО – відмінне виконання лише з незначною кількістю помилок	90 - 100
	ДОБРЕ – в загальному правильна робота з певною кількістю грубих помилок	74 - 89
Задовільно	ЗАДОВІЛЬНО – виконання задовольняє мінімальні критерії	60 - 73
Незадовільно	НЕЗАДОВІЛЬНО – потрібно працювати перед тим, як отримати залік (позитивну оцінку) необхідна серйозна подальша робота	01 - 59

Для визначення рейтингу студента (слухача) із засвоєння дисципліни **R_{дис}**(до 100 балів) одержаний рейтинг з атестації (до 30 балів) додається до рейтингу студента (слухача) з навчальної роботи **R_{нр}**(до 70 балів): **R_{дис} = R_{нр} + R_{ат}***

10. Методичне забезпечення

1. Філософія. Навчально-методичний посібник для студентів НУБіП України стаціонарної форми навчання з усіх спеціальностей ОКР «Бакалавр». Савицька І.М. Культенко В.П., Супрун А.Г., Гейко С.М.К.: Вид. центр НУБіП України, 2019. – 24 с.
2. Причепій Є.М., Черній А.М., Чекаль Л.А. Філософія: Посібник. – К.: Академвидав, 2007.
3. Данилова Т.В., Сторожук С.В., Горбатюк Т.В. «Філософія». Навчально-методичний посібник для студентів НУБіП України денної форми навчання з усіх спеціальностей ОКР «Бакалавр». - К.: «Сотр&сору сотрану», 2020.
4. Сторожук С.В., Матвієнко І.С. Філософія: навчально-методичний посібник. – К.: Видавничий центр НУБіП України, 2019.
5. Філософія. Методичні вказівки для студентів НУБіП України стаціонарної форми навчання з усіх спеціальностей ОКР «Бакалавр». К.: Вид. центр НУБіП України, 2016. – 24 с. Культенко В.П., Гейко С.М., Горбатюк Т.В. та інші, Савицька і.М. К.: «Сотр&Сору сотрану», 2014. – 112 с.
6. Сторожук С.В., Матвієнко І.С. Практикум з філософії. – К.: Видавничий центр НУБіП України, 2015.

11. Рекомендована література

- основна

1. Андрущенко В., Михальченко М. Сучасна соціальна філософія. Курс лекцій. – К.: Генеза. -2016. -317 с.
2. Горський В.С. Історія української філософії. Курс лекцій. – К.: Наук. думка, 1996.-285с.
3. Кульчинський О. Основи філософії і філософських наук. – Мюнхен –Львів, 1995.-164с
4. Причепій Є.М., Черній А.М., Гвоздецький В.Д., Чекаль Л.А. Філософія: посіб. для студ. вищ. навч. закладів. – К.: Академія, 2007.-576с.
5. Філософія. Навчально-методичний посібник для студентів НУБіП України стаціонарної форми навчання з усіх спеціальностей ОКР «Бакалавр». Савицька І.М. Культенко В.П., Супрун А.Г., Гейко С.М.К.: Вид. центр НУБіП України, 2014. – 224 с.
6. Філософія. Курс лекцій. – К.: Либідь, 1991-456с.
7. Чекаль Л.А., Черній А.М. Філософський практикум: Навчально-методичний посібник. – К.: Аграрна Наука, 2008. - 200с.
8. Сучасна зарубіжна соціальна філософія. Хрестоматія: Навчальний посібник. - К., 2016.
9. Сучасна зарубіжна філософія. Течії і напрямки. Хрестоматія: Навчальний посібник. - К., 2016.
10. Філософія: Навчальний посібник. / За ред. І.Ф.Надольного. -К., 2002.
11. Чекаль Л.А., Черній А.М. Філософський практикум: Навчально-методичний посібник для студентів і аспірантів. - К., 2008.
12. Шаповал В.Ф. Основи філософії. – К., 2008.
13. Філософія. Навчально-методичний посібник для студентів НУБіП України стаціонарної форми навчання з усіх спеціальностей. – К.: Видавничий центр НАУ, 2019. – 45 с.
14. Філософія: терміни і поняття: Навчальний енциклопедичний словник / Під редакцією В.Л. Петрушенка. – Львів: «Новий Світ-2000», 2020. – 506 с.

- допоміжна

1. Андрущенко В.П., Михальченко М.І. Сучасна соціальна філософія – К., 2016.
2. Барулін В.С. Соціальна філософія. – К., 2003.
3. Блинников Л.В. Краткий словарь философов. – М., 1994.
4. Горський В.С. Історія української філософії. Курс лекцій. – К., 1996.
5. Історія філософії України. Підручник./М.Ф.Тарасенко, М.Ю.Русин І.В.Бичко та ін – К., 1994.
6. Історія філософії України. Хрестоматія: Навчальний посібник./Упорядники: М.Ф.Тарасенко, М.Ю.Русин І.В.Бичко та ін. – К., 2003.
7. Кульчицький О. Основи філософії і філософських наук. – Мюнхен-Львів, 1995.
8. Людина і довкілля: у 2 кн./Упорядн., автор вступних розділів, біогр. Довідок та коментарів В.С.Крисаченко. -К. , 2005.
9. Мир философии. Книга для чтения. В 2 ч. – К., 1991.
10. Нестеренко В.Г. Вступ до філософії: онтологія людини: Навчальний посібник для студентів вузів. – К., 1995.
11. Новая философская энциклопедия. В. 4т. – К., 2000-2001.
12. Федів Ю.О., Мозгова Н.Г. Історія української філософії. –К., 2011.
13. Філософія: Підручник/Керів. авторського колективу І.В.Бичко. – К., 2011.
14. Філософія: Навчальний посібник/За ред. І.Ф.Надольного. – К., 2007.
15. Хрестоматія з філософії: Навчальний посібник. – К., 2008.
16. Філософський енциклопедичний словник. – К., 2012.

12. Інформаційні ресурси

<http://www.filosof.com.ua/links.htm>

Сайт Українського філософського фонду <http://www.philosophy.ua>

Архів класичної філософської літератури http://abuss.narod./Biblio/philo_zip.htm

Філософська бібліотека Середньовіччя <http://antology.rchgi.spb./index.html>

Електронна бібліотека "psylib" (психологія, філософія, релігія, культурологія, методологія та ін.) <http://www.psylib.kiev.ua>

Електронна бібліотека кафедри філософії та методології науки філософського факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка

<http://www.philsci.univ.kiev.ua/UKR/index.html>

Бібліотека соціологічного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка <http://www.socd.univ.kiev.ua/PUBLICAT/index.phtml>

Сайт філософсько-літературного журналу „Логос" <http://www.ruthenia./logos/>

<http://www.psylib.kiev.ua/>

<http://www.osvita.org.ua/iresource/?cmd=cat&num=4&ctg=59>